

běží studijní program MA in Photography and Urban Cultures,²⁵ který bude počínaje nadcházejícím akademickým rokem 2013/2014 rozšířen o magisterský a doktorský studijní obor Vizuelní sociologie (MPhil/PhD in Visual Sociology).²⁶ Ostatně toto výrazné směřování Goldsmiths k vizuálnímu a inovativnímu se odrazilo i v průběhu samotné konference, kdy tamější vědci předvedli patnácti tématickým panelům a přednesli více než třicet příspěvků v rámci paralelních sekcí.

Jestliže vizuální sociální vědy neměly a doposud nemají žádné centrum (spíše se jedná o řadu institucí, výzkumných týmů a jednotlivých badatelů roztroušených po celém světě), letošní výroční konference IVSA možná naznačila, že Goldsmiths má potenciál stát se klíčovou institucí vizuálně orientovaného výzkumu v sociálních vědách. Možná i v této souvislosti se bude na letošní konferenci vzpomínat jako na významný moment v historii vizuálních sociálních věd.

²⁵ Srv. web programu dostupný z: <<http://www.gold.ac.uk/pg/ma-photography-urban-cultures/>> [cit. 15. 7. 2013].

²⁶ Pro informace o tomto programu srv. <<http://www.gold.ac.uk/pg/ma-visual-sociology/>> [cit. 15. 7. 2013]. Obecně o vizuální sociologii na Goldsmiths srv. blog <<http://visuelsociologygold.wordpress.com/>> [cit. 15. 7. 2013].

////// recenze //////////////////////////////////////

Struktura filosofie v pojetí Zdeňka Vašíčka

Zdeněk VAŠÍČEK, *Jak se dělají filosofie*. Praha: Triáda 2012, 240 s.

Petr Krása

Zdeněk Vašíček (1933–2011) ve své poslední (posmrtně vydané) knize *Jak se dělají filosofie* analyzuje obecný způsob konstrukce filosofii. Nezkoumá, co filosofie jsou, ale to, jak se tvoří, ačkoli tento jeho rozbor dává celkem dobrou představu, co si nakonec pod pojmem „filosofie“ představit. Mnohé se o filosofii čtenář dozvídá již z přehledu kapitol knihy, např. že sledují jazyk, jsou jazykem formulovány, musí respektovat celek, jsou charakteristickým způsobem konstruovány, pracují s pojmy, jsou předávány určitými médii a samy médium tvoří.

V úvodu práce autor čtenáři nabízí, že jeho knihu nemusí číst lineárně od začátku do konce, ale pořadí kapitol může náhodně volit. Prozrazuje, že v tom je zakódována zpráva, a sice, že se nevyhnul opakování (třebaže vždy v jiných souvislostech) (a to i celých pasáží z minulých děl),¹ že v knize zůstávají

¹ Srv. např. Zdeněk VAŠÍČEK, *Podmínky volby*. Praha: Triáda 2003, s. 119–139.

banality, bez nichž podle něho není konec konců možné nic pochopit. Podotýká, že jeho práce je rozvinutím stanoviska Fritze Mauthnera, že: „celá naše filosofie sestává více z jazyka než z rozumu [...]. Chybí nám doposud gramatika rozumu“ (s. 7–8).

Filosofie pak autor představuje především jako jisté celky, které jsou vytvářeny jako celkové výpovědi o celku nějakých jsoucn. Mluvit o jedné filosofii je problematické, protože filosofie se člení na různé disciplíny (metafysika, etika, estetika a logika) a směry. „Všechny mají odlišné metody a předměty, každá si mele své – jakákoli superfilosofie je v nedohlednu“ (s. 12). Přesto minimálně jejich struktura je podobná.

Jak tedy filosofii definovat, když desítky jejích vymezení si někdy odporují? Autor připomíná různá pojetí filosofie, např. u Nietzscheho, existencionalistů nebo specifické chápání pojmu v běžném jazyce. Další analýzu staví na pojetí filosofie jako myšlení o myšlení: „To, co je všem filosofiím až dosud společné, je vystiženo podle mého soudu [...] tvrzením, že filosofie je myšlení o myšlení“ (s. 15). Proto svou knihu považuje za pokus o meta-filosofii.

Chceme-li se zabývat tím, jak jsou filosofie utvářeny, vytváříme další myšlenkový celek, jenž představuje celek vyššího řádu, který patří do celku filosofie. „Filosofie

má tedy tu zvláštnost, že reflexe o ní je součástí jí samé“ (s. 16). Vašíček v knize zkoumá, jak se filosofie vyjadřují, nikoli co vyjadřují. Proto se zaměřuje především na jazyk, kterým se vyjadřují, a na celek jako formu jejich výpovědí. Z toho samozřejmě plynou jejich charakteristiky.

Autor dále rozebírá obecnou slovní zásobu jazyka a jeho fungování. Zjišťuje, že základní slovní zásoba pracuje především s objektovými pojmy, které vstupují do vzájemných vztahů. V základě jazyka nachází jeho schopnost tvořit celky. Děje se tak především díky opozitům. Každodenní jazyk nelze oddělit od každodenního světa, celek světa je propojen se svým jazykem. Upozorňuje proto, že to, co víme o světě, je potřeba hledat ve struktuře jazyka, jímž se o něm vyjadřujeme. „Díky této vzájemné podmíněnosti (z níž lze usuzovat na obdobnou strukturu) můžeme prostřednictvím jazyka, podobně jako v zrcadle, být i křivém, na každodennost alespoň nahlédnout. [...] Jazyk byl vynalezen ke komunikaci v celku a sám celek tvoří. Směřování k celku je v jazyku zakódováno“ (s. 50).

Těmto tématům se autor věnoval již v dřívějších publikacích,² kde podobně rozebírá vztah celku

² Zdeněk VAŠIČEK, *Obrazy [minulosti]: O bytí, poznání a podání minulého času*. Praha: Prostor 1996; VAŠIČEK, *Podmínky*.

a jazyka, vztah mezi jazykem a mýtem apod., přičemž zjišťuje, že jazyk, mýtus a pojetí historie v podobě historické syntézy mají velmi podobnou strukturu, která odpovídá struktuře obrazu. Obraz Vašíček v základním pojetí vymezuje jako „reprezentaci většího množství objektů a jejich vztahů, kde – na rozdíl od příběhu – pořadí jejich recepce není jednoznačně předepsáno.“³ To dává tušit, že i filosofie je pro Vašíčka vlastně obrazem. Nasvědčuje tomu již zmíněné doporučení, jak číst jeho poslední knihu.

Celek jazyka podle Vašíčka představuje předobraz světa. Celek světa pak nachází své vyjádření v jednotlivých filosofích, v nichž, protože jsou formulovány jazykem, můžeme sledovat základní podobnosti. Jako základní stavební kámen v nich autor nalézá binární opozice, které vytvářejí jejich prostor. Poukazuje třeba na to, že základní gramatická kategorie, jakou je číslo, „představuje významnou opozici, kterou např. Platon povýší na principiální protiklad Jedno kontra Dvojí a Mnohé“ (s. 61). Soustavy opozic a negací dovolují filosofii vy-

tvářet nové pojmy, otevírají možnost klasifikace a hierarchie, vyvozování důsledků z předpokladů atd.

Výstavba popisu světa začíná ve filosofích často právě na základě soustav binárních opozic. Popis světa musí splňovat především požadavky celku, potom se můžeme zaobírat otázkou, co je možné o tomto celku říci. Objevuje se tím mimo jiné problém vztahu celku a jeho částí, vztahů mezi jednotlivými částmi celku, kde každá část může představovat další celek atd., objevuje se dynamika těchto vztahů, případně staticnost celku. Různé vědy mohou za celek považovat předměty svého zkoumání. Filosofie je zde v jisté nevýhodě, má-li se vyjadřovat o celku všeho. Autor naráží na problém definic celku, kterých může být více. Připomíná, že způsob, jakým k celku při jeho zkoumání přistoupíme, ovlivňuje to, co o tomto celku zjistíme. „Celek lze rovněž vymezit jako všechny vzájemné vztahy jednotlivostí (lze se vůbec vyhnout kruhové definici?). Záleží pak na výběru těchto vztahů a v tom případě nám hrozí jistá libovůle výběru z jejich počtu nebo závislost na jejich postavení v opozicích, universech, na jejich kategorisaci. Jestliže zvolíme vztahy subsumpce, nemůžeme než dostat hierarchii, což byla cesta starších metafysických systémů. Zvolíme-li časový sled, dostaneme diachronické uspořádání a zdůraznění

³ VAŠÍČEK, *Obrazy*, s. 51. Jinde vymezuje obraz jako „soubor objektů a jejich vztahů, v němž z hlediska našeho zájmu nechybí nic podstatného, který je rozčlenitelný na diferencované části, jež musí navzájem, i jen zprostředkovaně, souviset, přičemž pořadí recepce těchto částí není jednoznačně dáno.“ – VAŠÍČEK, *Podmínky*, s. 123.

kontinuity, v případě synchronických vazeb dospíváme ke kauzalitě“ (s. 91).

V praxi proto mohou existovat vzájemně se vylučující teorie či přístupy. Tak máme např. individualismus vs. holismus nebo idealismus vs. materialismus. Dalším problémem je, že pokud celek popíšeme, pak tento popis může být jeho částí, tedy ho měnit. Nelze dost dobře konstruovat do sebe uzavřený celek, systém nezávislý na okolí, bez instituce prvotního hybatele apod. Celek, pokud má své okolí, může s ním být v interakci. Je potom součástí vyšších celků. „Vlastností každé řádné filosofie je proto snaha vyjadřovat se o všem, a musí si tedy konstruovat jakýsi všeobjímající celek, v jehož rámci (se) může vypovídat. Na druhé straně můžeme poněkud zlomyslně říci, že nalezneme-li jazyk, ve kterém se můžeme vyjadřovat o všem, můžeme se nadít nějakého toho celku“ (s. 99–100).

Jak známo, hledali takový jazyk např. Descartes, Leibniz a Komenický, kteří byli v podstatě přesvědčení, že pokud nalezneme dokonalý jazyk, poznáme dokonale řád světa. Otázkou ovšem je, zda tento řád do světa nevkládáme. Má-li ale filosofie popisovat všeobsahující celek, je zřejmé, že popisuje něco, o čem má na začátku jen mlhavé představy. Musí počítat s tím, že může existovat mnoho různých

popisů tohoto celku.⁴ Ilustrací mohou být desítky pojetí pojmu Bytí. Četným pokusem, jak tento celek vymežit, byla ve filosofii snaha stanovit absolutní hranice tohoto celku.⁵ Celek všeho lze myslet, nikoli poznat. „Vyšetřujeme pak totalitu myšlenou, nikoli svět jako totalitu. Takováto totalita je vlastně podmínkou naší zkušenosti – a jak ji potom zkoumat? Přitom musíme ale tuto myšlenkovou práci zahrnout do totality skutečnosti – zavádějící a nepřijemné“ (s. 124).

Dalším znakem filosofií, který Vašíček zkoumá, je jejich uvažování v pojmech. Problémem je zde samotný pojem pojmu. Pojmy se snaží zachytit základní vlastnosti jimi popisovaných jevů, celků. Ve vztahu k celku to znamená, že

⁴ Zde opět Vašíček nalézá ve filosofii podobnost o obrazem. „Obraz je totiž obrazem proto, že připouští vždy možnost více interpretací, není a nemůže být jednoznačný“ (s. 104).

⁵ „Tak máme Platonovo Dobro, Aristotelova Hybatele, Původce, Stvořitele, tomistického Boha, Descartovu absolutní a Spinozovu nekonečnou substanci (*Deus sive natura*), Schellingův absolutní Rozum (jako splynutí Přírody a Ducha, Objektu a Subjektu), Hegelův absolutní Duch, Okenovo Absolutno. Rovněž Jedno (*hen*) – (slučující jedno/jiné a látku/formu) – je charakterisováno jako jediné, věčné, nekonečné, neměnné a nedělitelné. Obdobnou roli mohou hrát i totalita, vše, vesmír, svět, universum, příroda. Tyto postuláty mají funkci výchozího bodu, absolutní jistoty, konce regrese *ad infinitum*, bohužel za cenu prázdnoty či nepostizitelnosti“ (s. 122).

pojmem je určován celkem a naopak. Ustavováním vztahů mezi jednotlivými pojmy se potom můžeme vyjadřovat o platnosti či neplatnosti výpovědí. Setkáme se samozřejmě s různými významy jednotlivých pojmů v různých filosofiích. „Jestliže někdo jiný tvrdí o témže něco jiného, pak si patrně stanovuje jiný rámec [...]. Abychom se dohodli, museli bychom předpokládat další rámec rámců, jakési meta-metateorie“ (s. 135).

Původ pojmů nachází Vašíček především v metaforičnosti přirozeného jazyka. Zpřesňování pojmů může vést k abstrakcím a ideálním typům, kterým v realitě nic neodpovídá. Co potom ale poznáváme a co filosofie popisují? „Je-li takový pojem skutečně základní, nemůže mít už pojmovou referenci, může být jen odkazem na vzájemně sdílené představy založené na společné zkušenosti – a ty jsou obvykle popsateľné jednoduchým jazykem každodennosti“ (s. 145). Jsme-li navíc my sami součástí celku, pak se tvrzení o něm vztahují také na nás. Vašíček správně připomíná, že s popisy světa a návody k jeho používání se setkáváme již v rámci naší socializace. „Chováme se podle své deskripce, nebo popisujeme své chování?“ (s. 163).

Z faktu, že filosofie něco vyjadřují, vyplývá nutnost zkoumání zásad logiky a argumentace. Filosofie se nedějí ve vzduchoprázdnu,

ale jsou přenášeny určitými médii, která se historicky mění. Mění se formy těchto médií (ústní podání, odborný článek), mění se postavení vypovídajících, mění se také materiál médií (svitek, elektronická informace). Samy filosofie jsou samozřejmě zároveň také médii. To vše se vzájemně ovlivňuje (v neposledku bychom mohli do těchto úvah připojit také společenské změny), působí na realitu, tyto důsledky se zpětně odrážejí v našem obraze světa.

Ve Vašíčkově pojednání, které představuje meta-filosofii jako obraz,⁶ celek a soustavu binárních opozic, se tak setkáváme se zacyklovaností, ze které na ty, kdo by chtěli filosofii dělat, může dopadat marnost takového počínání. Z jeho výkladu plyne, že se pohybujeme ve strukturách (jazyka, pojmů, teorií), které se vzájemně předpokládají a dokazují.⁷ Kniha tak vyústuje v otázku vlastně klasickou: Poznáváme svět takovým způsobem, jakým existuje, nebo pro nás existuje takovým způsobem, jakým jej poznáváme? Každé poznání z velké části vychází z reflexe poznání předchozího. Má tato spirála někde konec? Filosofie tak kladou při odpovědích na základní otázky mnoho dalších otázek. Ostatně sám

⁶ Což vysvětluje a zároveň předpokládá mnohost jeho interpretací, čili jednotlivých filosofií.

⁷ Zde je zřejmě třeba hledat základy oné gramatiky rozumu.

Vašíček na mnoha místech knihy upozorňuje na problémy, které se filosofii dosud nepodařilo vysvětlit, ačkoli se o to musí pokoušet. Každý takový pokus představuje objevení dalších problémů a nutnost dalších zkoumání. „Takže: jediný způsob, jak zjistit, co filosofie je, je ji dělat“ (s. 213), uzavírá knihu citací Russela.

Je vysoce pravděpodobné, že na velkou řadu základních otázek se nám nikdy nepodaří najít odpovědi. Přesto však Vašíčkova analýza konstrukce filosofii přináší jistou útechu: „Sama filosofie se ocitá v roli média, totiž média výchovy k *virtus* (k ní patřila i schopnost formulovat a obhájit své postoje a tvrzení), tedy k ideálu občana“ (s. 195), pokud je v ní ovšem toto stále přítomno (a nestává se prázdnou učeností). Domnívám se, že ano, že filosofie kultivuje naše pobývání ve světě, jakkoli je v dnešní postmoderní podobě vystavena mnoha vlastním problémům. Je tedy na místě k Vašíčkově otázce „jak“ připojit otázky, kterým se v textu, jak sám upozorňuje, nevěnuje. Otázky „proč“ a „nač“.

////// recenze //////////////////////////////////////

Přínos renesančních učenců historiografii matematiky

Robert GOULDING. *Defending Hypatia: Ramus, Savile and the Renaissance Rediscovery of Mathematical History*, New York: Springer, 2010, 201 s.

Dagmar Zajíčková

Gouldingova kniha *Defending Hypatia: Ramus, Savile and the Renaissance Rediscovery of Mathematical History* (2010) je snahou ukázat, že různá pojetí dějin vědy, především matematiky, existovala už v období renesance, a nejedná se tedy o oblast, jež zaznamenala rozmach až během osvícenství, které je běžně ztotožňováno se vznikem a rozvojem této vědecké disciplíny. Mnozí historikové považují za první skutečný výklad dějin matematiky dvousvazkové dílo *Histoire des mathématiques* (1758), jehož autorem je francouzský vědec a matematik Jean-Étienne Montucla (1725–1799). Montucla dějiny matematiky chápal jako rozvoj lidského ducha a byl přesvědčen, že v matematice docházelo postupem času ke změnám a pokrokům, které byly totožné s pokroky lidského ducha.

Hlavním záměrem Gouldingovy knihy je snaha dokázat, že